

ОСТАПЧУК М. С.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
факультету з підготовки фахівців для
підрозділів слідства
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

УДК 343.985:343.7

ТАКТИЧНІ ОПЕРАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБОЇВ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Проаналізовано види тактичних операцій під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. Досліджено підстави для класифікації тактичних операцій, запропоновані провідними науковцями, які розробляли окремі криміналістичні теорії. Визначено завдання тактичних операцій під час розслідування злочинів вказаної категорії. Розглянуто типові слідчі ситуації з використанням тактичних операцій у розслідуванні розбоїв, учинених неповнолітніми.

Ключові слова: тактична операція, слідча ситуація, розбій, неповнолітній правопорушник.

Проанализированы виды тактических операций при расследовании разбоев, совершенных несовершеннолетними. Исследованы основания для классификации тактических операций, предложенные ведущими учеными, которые разрабатывали отдельные криминалистические теории. Определены задачи тактических операций при расследовании преступлений указанной категории. Рассмотрены типичные следственные ситуации с использованием тактических операций в расследовании разбоев, совершенных несовершеннолетними.

Ключевые слова: тактическая операция, следственная ситуация, разбой, несовершеннолетний правонарушитель.

The article analyzes the types of tactical operations during the investigation of robberies committed by juveniles. The reasons for the classification of tactical operations offered by the leading scientists who developed some criminological theory has been investigated. The task of tactical operations in investigating crimes of this category has been defined. The article deals upon typical investigation of the situation using tactical operations in investigating robberies committed by juveniles.

Key words: tactical operation, investigative situation, robbery, juvenile offenders.

Постановка проблеми. У зв'язку з дефіцитом часу слідчі (розшукові) дії часто здійснюються ізольовано, послідовність їх проведення обумовлюється лише необхідністю дотримання процесуальної форми. Досить часто на місці події члени слідчо-оперативної групи виконують функціональні обов'язки, не узгоджуючи їх. Оперуповноважений здійснює пошукові заходи, технік-криміналіст вживає заходів щодо пошуку й виявлення слідів, оперуповноважений кримінального розшуку міліції виконує свої обов'язки на території оперативного обслуговування.

Усе викладене вказує на необхідність застосування засобів криміналістичної тактики, зокрема проведення тактичних операцій під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми.

Стан дослідження. Серед науковців, які вивчали проблеми криміналістичної тактики, необхідно назвати Р.С. Белкіна, О.Я. Басва, В.П. Бахіна, Л.Я. Драпкіна, А.В. Дулова, В.А. Журавля, С.Л. Кисленко, І.І. Когутича, В.І. Комісарова, В.Є. Коновалову, О.М. Ларіна, О.І. Михайлова, В.О. Образцова, В.І. Попова, М.І. Порубова, Є.В. Пряхіна, О.Б. Соловійова, М.О. Селіванова, П.І. Тарасова-Родіонова, О.Г. Філіпова, О.К. Чаплинського, А.А. Чебренкова, В.М. Шевчук, В.Ю. Шепітька та інших. Ними розроблено такі окремі криміналістичні теорії, як учення про тактичні прийоми, їхню систематику, про слідчу ситуацію й тактичну операцію, про тактичне рішення, криміналістичне прогнозування, а також детально досліджено тактику слідчих дій тощо.

Постановка завдання. Метою статті є визначення завдань, підстав для класифікації та використання тактичних операцій у розслідуванні розбоїв, учинених неповнолітніми.

Результати дослідження. Важливу роль у становленні тактичних операцій у криміналістиці виконала пропозиція А.В. Дулова, згідно з якою на сучасному рівні розвитку слідчої тактики виникла нагальна потреба в розробленні не лише тактичних рекомендацій із проведення окремих слідчих дій, а й рекомендацій для оптимального виконання завдань загального характеру, які виникають у слідчій діяльності. Для виконання таких завдань необхідне проведення групи слідчих, оперативно-розшукових, ревізійних дій, які об'єднуються поняттям «тактична операція» [1; 2].

У зв'язку із цим більшої значущості набуває таке висловлювання Р.С. Белкіна: «Ефективним засобом досягнення мети однієї або декількох слідчих дій, засобом тактичної дії на слідчій ситуацію є тактична операція» [3].

У вітчизняній криміналістичній літературі поняття «тактична операція» визначають як комплекс слідчих дій та інших заходів, які спрямовуються на виконання завдання розслідування у відповідній слідчій ситуації [4, с. 148].

Відтак слідча ситуація є не лише умовою організації та проведення тактичної операції, а й об'єктом, що підлягає оптимальним змінам. Отже, тактична операція слугує засобом «формування потрібної (сприятливої) слідчої ситуації».

В.М. Шевчук визначив, що одним із найперспективніших напрямів досліджень у криміналістичній науці є розроблення проблем ситуаційної обумовленості тактичних операцій. Тому варто простежити зв'язок слідчих ситуацій і тактичних операцій, вплив слідчої ситуації та її компонентів на вибір тактичних операцій, зв'язок етапів проведення тактичної операції зі слідчими ситуаціями, їх вплив на тактичні завдання й тактичні операції. У свою чергу розробка тактичних операцій створює умови для більш цілеспрямованого дослідження слідчих ситуацій, які складаються в процесі розслідування злочинів під час вирішення окремих тактичних завдань [5, с. 67].

А.А. Чебуренков за суб'єктом проведення виділяє такі види тактичних операцій:

– здійснювані слідчим одноосібно або групою слідчих (під час спільної роботи в кримінальній справі);

– проведені слідчим спільно з органом дізнання (у межах діяльності слідчо-оперативної групи за участю контролюючих та інших органів або без таких);

– дізнання, що проводяться органом без безпосередньої участі слідчого [6].

За видом і характером криміналістичних дій залежно від того, чи є дії, що входять до складу операції, процесуальними, оперативно-розшуковими, А.А. Чебуренков виділяє такі види тактичних операцій:

а) слідчі тактичні операції (що охоплюють лише процесуальні, слідчі дії);

б) слідчо-розшукові (що складаються зі слідчих, розшукових та оперативно-розшукових дій);

в) оперативно-розшукові (сформовані лише з оперативно-розшукових заходів, тісно пов'язаних зі слідчими діями або безпосередньо спрямованих на вирішення завдань розкриття злочину);

г) змішані тактичні операції (що складаються зі слідчих дій, оперативно-розшукових, організаційних та інших заходів, а також заходів контролюючих, ревізійних та інших органів) [6].

У зв'язку із цим доцільно використати підстави для класифікації тактичних операцій, запропонованих наведеними вченими, з огляду на їх теоретичну значущість, лаконічність і можливість використання в практичній діяльності.

Для вирішення першої слідчої ситуації, у якій є інформація про особу, що вчинила злочин, окремі елементи обстановки вчинення злочину, місце знаходження майна й знарядь учинення злочинів, проте відсутні відомості про потерпілого, доцільне застосування тактичної операції «Особа потерпілого», що має на меті отримання чи збір відомостей, які вказують на особистість потерпілого (до цього моменту не відому правоохоронним органам), щодо якої неповнолітнім учинено розбійний напад.

Цю тактичну операцію може бути організовано за допомогою скерування доручення в підрозділи карного розшуку, кримінальної міліції в справах дітей із викладом прохання про виконання пошукових заходів і слідчих (розшукових) дій. До неї можуть залучатися також співробітники експертно-криміналістичних підрозділів для участі в слідчих (розшукових) діях, використання криміналістичних обліків.

Модель цієї тактичної операції повинна містити комплекс узгоджених слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, а також ужиття профілактичних заходів, а саме: затримання й допит підозрюваного; виявлення та вилучення слідів злочину; призначення експертизи; проведення обшуку та (або) заходу забезпечення кримінального провадження тимчасового доступу до речей і документів та їх арешт, а також подальший їх огляд із залученням допомоги спеціаліста – працівника експертно-криміналістичних підрозділів – з метою виявлення слідів, залишених потерпілим і злочинцем; допит батьків неповнолітнього підозрюваного; витребування й аналіз кримінальних проваджень за фактами розбоїв у місцевості; пошукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії (отримання довідок унаслідок скерування запитів у заклади охорони здоров'я, проведення опитувань, обстеження приміщень, будівель, споруд, ділянок місцевості й транспортних засобів, здійснення спостереження за підозрюваними з метою встановлення осіб, обізнаних у вчиненні злочину, співучасників, очевидців, місця знаходження майна, що було предметом посягання, і знарядь учинення злочину).

У разі досягнення позитивного результату необхідне виконання таких дій:

1) негайного проведення огляду місця події, а також його околиць із метою вивчення обстановки вчинення злочину, що сприяє визначенню напряму пошуку потерпілого, виявленню слідів злочину, які збереглися;

2) проведення слідчого експерименту, у ході якого з'ясовуються обставини появи потерпілого на місці вчинення діяння, а також послідовність дій неповнолітнього під час учинення злочину;

3) інформування адміністрації навчальних закладів, розташованих у районі вчинення злочину, про факт, що розслідується, з проханням сприяння в пошуку потерпілого;

4) вжиття пошукових заходів, пов'язаних із демонстрацією предметів злочинного посягання в місцях концентрації потенційних потерпілих та з установленням осіб, які входять до кола спілкування підлітка, серед яких можуть перебувати також особи, обізнані про вчинений злочин, і потерпілі;

5) пред'явлення для впізнання предметів злочинного посягання підозрюваному в разі їх виявлення й вилучення в місцях збуту;

6) проведення за потреби одночасного допиту між неповнолітнім затриманим та очевидцями, співучасниками злочину;

7) призначення психолого-психіатричної експертизи щодо неповнолітнього.

Для вирішення другої слідчої ситуації, у якій є інформація про особу, що вчинила злочин, відсутні дані про особу потерпілого, є суперечливі відомості про знаряддя й предмети злочинного посягання та окремі елементи обстановки вчинення злочину, доцільне проведення тактичної операції «Обстановка злочину». При цьому необхідне отримання й збір відомостей, що вказують на місце, час, об'єкт злочинного посягання, матеріальні елементи обстановки вчинення неповнолітнім розбійного нападу. За змістом ця тактична комбінація значною мірою схожа на попередню.

Взаємодію сил і засобів органів внутрішніх справ для проведення цієї тактичної операції може бути організовано аналогічно тій, що вже розглянута. Її модель подано в такому вигляді, як проведення негласних слідчих (розшукових) дій із залученням підрозділів оперативно-технічного управління, спрямованих на встановлення співучасників злочину:

1) зняття інформації з транспортних і телекомунікаційних джерел, електронних інформаційних мереж (систем), а також проведення відеоконтролю особи в поєднанні зі спостереженням за нею. Це дає змогу збирати дані щодо контактів, зв'язків підозрюваного, фіксації його пересування, поведінки під час перебування в оточенні однолітків, щодо місця навчання, проживання, проведення дозвілля;

2) виконання протилежної до контрольної закупівлі дії з метою викриття й документування факту придбання завідомо здобутого злочинним шляхом і втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність шляхом залучення до конфіденційного співробітництва неповнолітніх;

3) допит як свідків осіб, присутніх під час з'явлення зі зізнанням неповнолітнього;

4) здійснення обшуку за місцем проживання неповнолітнього з метою виявлення майна, знарядь учинення злочину;

5) допит як свідків осіб, у яких знаходилось вилучене майно, про обставини придбання;

6) призначення й проведення необхідних судових експертиз;

7) допит як свідків осіб, які мають відомості про особу неповнолітнього підозрюваного;

8) детальний допит неповнолітнього підозрюваного з пред'явленням наявних доказів;

9) допит як підозрюваних інших співучасників;

10) одночасний допит співучасників злочину та неповнолітніх, осіб, яким підліток збував викрадене (за необхідності).

Для вирішення третьої слідчої ситуації, коли є неповні відомості про особу потерпілого й орієнтовна інформація про особу, яка вчинила злочин, проте відсутня інформація про окремі елементи обстановки вчинення злочину, а також для вирішення четвертої слідчої ситуації, у якій встановлено особу потерпілого, однак є орієнтовані дані щодо особи нападника чи такі дані відсутні взагалі, доцільне проведення тактичної операції «Викриття злочинця». Ідеться про накопичення, аналіз, оцінку, перевірку й використання фактичних даних, за допомогою яких встановлюються факт та обставини вчинення неповнолітнім розбійного нападу.

Взаємодію доцільно організовувати для проведення цієї тактичної операції шляхом створення слідчо-оперативної групи, що дозволить своєчасно координувати й контролювати діяльність усіх учасників. Модель вказаної тактичної операції можна відобразити так:

1) огляд місця події, огляд предметів, вилучених під час виконання інших слідчих дій, пред'явлення їх для впізнання потерпілим, зокрема тим, які відомі органам внутрішніх справ;

2) огляд вилучених під час обшуків предметів у присутності підозрюваних, під час якого особливо необхідно зважати на індивідуальні ознаки виявлених слідів, акцентуючи на їх доказовому значенні для розслідування, шляхом проведення відповідних судових експертиз;

3) допит як свідків осіб, у яких вилучено майно, про обставини його придбання;

4) пред'явлення для впізнання особам, у яких було вилучено майно, підозрюваного. До та після слідчої дії доцільно допитати особу, яка впізнає. У першому випадку – про прикмети, обставини, за яких виникло знайомство, а також пов'язані з подією, що розслідується, а в другому випадку – про результати слідчої дії, особливості зовнішності, за якими впізнано підозрюваного. Можливе отримання нових відомостей, про які допитуваний раніше забув повідомити;

5) допит як свідків осіб, присутніх під час пред'явлення неповнолітнього для впізнання особі, яка придбала майно;

6) проведення одночасного допиту між неповнолітнім та особою, яка придбала викрадене майно (за наявності істотних протиріч);

7) проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення місця й способів придбання знарядь учинення злочину; осіб, яким що-небудь відомо про злочинну діяльність неповнолітнього; осіб, які становлять коло спілкування неповнолітнього, раніше судимих родичів, сусідів, знайомих;

- 8) допит як свідків осіб, які мають у розпорядженні відомості про особу неповнолітнього;
- 9) допит співучасників злочину, за необхідності – проведення одночасного допиту між ними й неповнолітнім;
- 10) допит потерпілого;
- 11) пред'явлення потерпілому для впізнання знаряддя вчинення злочину та предметів злочинного посягання;
- 12) пред'явлення потерпілому для пізнання неповнолітнього та інших співучасників злочину;
- 13) проведення (за необхідності) одночасного допиту між потерпілим і всіма учасниками вчинення злочину;
- 14) призначення й проведення судових експертиз;
- 15) допит неповнолітнього підозрюваного з пред'явленням доказів;
- 16) за зміни позиції підозрюваного на сприятливу для розслідування й отримання визнавальних показань варто провести слідчий експеримент у формі відтворення дій, обстановки, обставин певної події.

З метою з'ясування особи нападника за дорученням слідчого оперативний працівник встановлює осіб, які вчинили злочин та (або) переховуються від органів досудового розслідування; осіб, які набувають майно, здобуте злочинним шляхом; осіб, які втягують неповнолітніх у злочинну діяльність.

Викладене дає підстави констатувати про необхідність законодавчого закріплення повноважень слідчого щодо скерування доручення оперативному підрозділу на проведення оперативно-розшукових заходів у процесі кримінального провадження на стадії досудового розслідування за умови, що в процесі проведення негласних слідчих (розшукових) дій таку інформацію отримати неможливо.

Окрім тактичних операцій, які проводяться для вирішення вказаних слідчих ситуацій, під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, окремо або в поєднанні із запропонованими трьома їх видами доцільно виконувати тактичну операцію «Збереження доказів», модель якої може бути відображено так:

1) обов'язкове здійснення огляду місця безпосереднього вчинення злочину з метою виявлення слідів, предметів злочинного посягання, яких позбувались після вчинення злочину, пошуку тайників. До огляду місця події доцільно залучати відповідних спеціалістів, використовувати технічні засоби фіксації ходу й результатів слідчої дії для своєчасного ухвалення рішення про початок кримінального провадження. Для «збереження доказів» у разі, якщо потерпілим, свідком є неповнолітній чи малолітня особа, необхідно провести бесіду, метою якої має бути роз'яснення необхідності розповідати правду під час виконання слідчих дій. Такі роз'яснення водночас адресують їх законним представникам. Варто негайно оглянути вилучені під час проведення слідчих дій предмети, документи, речовини та ухвалити рішення про призначення й проведення відповідних експертиз, а також визначити їх найбільш доцільну черговість. Необхідне вжиття заходів щодо забезпечення належного зберігання речових доказів, неухильне дотримання норм закону, що регламентують участь законних представників, захисників неповнолітніх;

2) використання індивідуального підходу до вибору кола таких осіб, керуючись відомими особливостями особи підлітка, умовами його життя й виховання;

3) організація процесу обміну інформацією між слідчим, педагогами в школі, оперуповноваженими підрозділів кримінальної міліції в справах дітей, законними представниками, співробітниками органів опіки й піклування з метою отримання об'єктивної інформації про поведінку підлітка, наявність дорослих осіб, які спонукали його до вчинення злочинів, про вчинення негативного впливу на підлітка з боку законних представників;

4) проведення обшуку за місцем проживання неповнолітніх підозрюваних, а також дорослих співучасників із метою виявлення знарядь вчинення злочину, а також слідів, що свідчать про вчинення аналогічних злочинів;

- 5) проведення обшуку в місцях збуту викраденого майна;
- 6) здійснення допиту неповнолітнього підозрюваного перед початком і після завершення слідчого експерименту;
- 7) проведення допиту потерпілого, свідка перед початком і після завершення пред'явлення особи (предмета) для пізнання;
- 8) використання технічних засобів фіксації ходу й результатів виконання слідчих дій;
- 9) проведення огляду предметів (документів), виявлених і вилучених під час виконання слідчих дій у найкоротші строки, а також забезпечення належних умов зберігання.

Що стосується затримання неповнолітнього розбійника (групи розбійників) на місці злочину, то ідея про затримання на місці злочину як тактичну операцію відображена в роботах багатьох криміналістів [7, с. 29]. Основна її мета – викриття злочинців за допомогою виявлених і зафіксованих фактів злочинної діяльності в різноаспектних її виявах у результаті комплексу слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, організаційних заходів. Проведення їх здійснюється так, щоб застати розбійника на явних доказах, під час учинення нападу або після його вчинення, шляхом безпосереднього переслідування. У криміналістичній літературі є різні переліки заходів, що входять у тактичну операцію «Затримання». Це, очевидно, пов'язується з урахуванням під час їх розробки особливостей певного виду злочину та відповідних типових джерел доказової інформації. Зміст конкретної тактичної операції із затримання злочинної групи, яка вчинила розбій, певною мірою залежить від слідчої ситуації, що виникла на початку її проведення.

«Затримання неповнолітнього нападника (групи нападників) на місці злочину» як тактична операція в процесі кримінального провадження передбачає провадження за єдиним планом таких слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у разі встановлення особи нападника:

- 1) спостереження за поведінкою нападника (особу встановлено, є оперативні дані про підготовку вчинення подальшого нападу) у момент учинення нападу, на шляху слідування з матеріальними цінностями, отриманими в результаті нападу, під час їх реалізації тощо, тимчасовий доступ до речей та їх вилучення;
- 2) пошуку з використанням оперативних працівників та в процесі контакту виявлення обізнаних осіб і відібрання в них пояснень, визначення шляхів їх виклику в процесі досудового розслідування для допиту як свідків;
- 3) припинення злочинної діяльності (зупинення нападу в момент висловлення погрози або в момент початку активних дій щодо переслідування потерпілого, зупинка транспорту, осіб; припинення продажу; припинення знищення доказів; фіксація факту передачі грошей тощо);
- 4) огляд місця вчинення нападу, транспорту, місця реалізації, передачі предметів злочинного посягання іншій особі, співучаснику чи в ломбард, комісійний магазин;
- 5) процесуальне затримання нападників та проведення їх обшуку;
- 6) допит підозрюваних;
- 7) допит потерпілого, пред'явлення йому для впізнання предметів злочинного посягання, якщо такими заволоділи, та знаряддя вчинення злочину, якщо такі застосовувались.

Висновки. Якість тактичного забезпечення розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, дозволяє системно й комплексно організувати та провести розслідування, оптимальною формою якого має стати робота слідчо-оперативної групи, а якісним засобом вирішення слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування, є застосування засобів криміналістичної тактики, зокрема й проведення тактичних операцій.

Використання тактичних операцій у розслідуванні розбоїв, учинених неповнолітніми дозволяє ефективно використовувати мобільність, маневреність і гнучкість можливостей оперативних підрозділів, що в поєднанні з процесуальними можливостями слідчих органів забезпечує оптимальне виконання тактичних завдань розслідування та досягнення його мети; стимулює до якісного технічного й інформаційного забезпечення кримінального провадження; є ефективним у ситуаціях, коли для перевірки версії доцільно використовувати

ти комплекс гласних і негласних дій, можливостей агентурного апарату, прогнозування та уникнення протидії розслідуванню; дозволяє уникнути необґрунтованих затрат часу й інтелектуальних ресурсів; найповніше відповідає принципам наукової організації діяльності.

Отже, тактичними операціями під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, є «Особа потерпілого», «Обстановка злочину», «Встановлення та викриття злочинця», «Затримання неповнолітнього розбійника (групи розбійників) на місці злочину». Окреслені тактичні операції можуть мати як незначну, так і тривалу протяжність у часі, вимагають комплексного проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, інших заходів, оскільки проводяться в умовах інформаційного й тимчасового дефіциту.

Список використаних джерел:

1. Дулов А.В. Основы расследования преступлений, совершенных должностными лицами / А.В. Дулов. – Минск : Университетское изд-во, 1985. – 168 с.
2. Дулов А.В. Тактические операции при расследовании преступлений : [монография] / А.В. Дулов. – Минск : Изд-во БГУ им. В.И. Ленина, 1979. – 128 с.
3. Белкин Р.С. Курс криминалистики : в 3 т. / Р.С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997– . – Т. 2 : Частные криминалистические теории. – 1997. – 464 с.
4. Криміналістика : [навч. посібник] / [Р.І. Благута, Р.І. Сибірня, В.М. Бараняк та ін.] ; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. – К. : Атіка, 2012. – 496 с.
5. Шевчук В.М. Ситуаційна обумовленість тактичних операцій: проблеми та перспективи дослідження / В.М. Шевчук // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.hniise.gov.ua/user_files/File/sbornik/2009/Shevchuk.pdf.
6. Чебуренков А.А. Общетеоретические положения и практические аспекты криминалистической тактики / А.А. Чебуренков. – М. : Юрлитинформ, 2008. – 240 с.
7. Устюгова О.Є. Методика розслідування розбоїв, вчинених дітьми : [метод. рекомендації] / О.Є. Устюгова. – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – 52 с.

